

Četiri crtice, jedan hidžab

Selma Pezerović |
7. prosinca 2022.

Foto: Phralipen

Kultura odijevanja i način na koji ona komunicira stara je koliko i sama ljudska vrsta, a da *odijelo ne čini čovjeka* čujemo u raznim prilikama kada se želi naglasiti da odjeća ne bi smjela biti temelj za prosuđivanje drugih. Ipak, kroz povijest je odjeća, a time i pokrivanje glave, ukazivala kako na porijeklo, stalež i položaj, tako i na religijski identitet. Danas se, u raznim dijelovima svijeta, muslimanke i dalje bore za pravo na vlastiti izbor – nositi ili ne nositi maramu, zahtijevajući da se određene ideologije, kako sekularne tako i religijske, ne prelamaju preko njihovih tijela, ograničavajući ih na jedno ili pak drugo. Od nepune pedeset i jedne tisuće pripadnika i pripadnica islamske vjeroispovijesti koliko ih živi u Hrvatskoj, a koji pripadaju nacionalno i jezično različitim grupama, maleni je broj muslimanki koje nose maramu. U mom razgovoru s nekima od njih otvorena je debata o njihovom osobnom ispreplitanju i međudjelovanju religije, roda i etniciteta, iskustvima nošenja marama u poslovnom okruženju (odnosno hidžaba kao filozofije o načinu odijevanja i ponašanja muslimana i muslimanki), ali i izazovima u zajednici i društvu. Kako navode, svaka iz svoje pozicije i na temelju vlastitih promišljanja i iskustava, važnost dijaloga i uzajamnog razumijevanja koji su često izostavljeni iz javnog diskursa ogledaju se u samoj biti islama kao jednoj od njihovih primarnih odrednica.

Lejla Ferhatović Hamzić, Zagreb

Nakon Hrvatskog instituta za istraživanje mozga, Instituta Ruđer Bošković, odjela i zavoda na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu i Splitu, Lejlu Ferhatović Hamzić pronašla sam ovoga puta u Institutu za antropologiju, a na kojemu radi kao stručna savjetnica na projektu "Individualizirani pristup u predikciji razvoja dijabetesa". *Tema kojom se ja bavim je ljudski organizam, zdravlje i bolesti, kako je ljudski organizam izgrađen i kako dolazi do raznih stanja, to je toliko kompleksno, toliko veliko i fascinantno u otkrivanju onoga što nam je Stvoritelj dao. Meni je islam sa znanošću isprepleten i povezan, pa me to ponajviše i pokreće.*

Govori kako ju u njezinom biću još otkako je bila dijete, najviše karakterizira znatiželja za saznavanjem novih stvari. Paralelno s radom u Institutu, pohađa i tečaj programiranja, kako bi spojila svoje dosadašnje znanje iz znanosti s digitalnim tehnologijama. Unatoč iznimno pozitivnim iskustvima u poslovnom okruženju ili u rješavanju prisutnih barijera koje se lakše gube pri osobnim kontaktima s drugim ljudima, svjesna je da okolina nije u potpunosti afirmativna i da postoje izazovi s kojima se susreću žene s hidžabom čak i pri prijavama za posao. *Ja u svom životopisu zalijepim sliku s maramom jer ne želim ni sebe ni druge ljude dovesti u neugodan položaj. Stavimo karte na stol, svi smo svjesni situacije. Mi svi imamo slobodu živjeti svoju vjeru, ali dosta žena u poslovnom svijetu ima zatvorena vrata.*

Isto tako Ferhatović Hamzić smatra da se "zatvorena vrata" ogledaju i u preopterećenosti žena koje pokušajima ispunjavanja svih svojih uloga u suvremenoj obitelji zanemaruju svoju profesionalnu angažiranost, a da je vrlo često teret većine kućanskih poslova ostao zadaća žena kao i kod prijašnjih generacija. *Ideje feminizma jesu pozitivne, ali u nekom trenutku feminizam je postao pokret koji je pokazao da nama ženama nije donio onoliko koliko smo mislile da će nam donijeti. Mi smo se izborile za svoje mjesto u poslovnom svijetu – super, za građanska prava – trebamo ih imati, ali barem u Hrvatskoj ne vidim da se to odrazilo na život u obitelji. Vidim da moje kolegice, koje možda jesu ili nisu vjernice, koje su obiteljske žene i rade osam sati dnevno dođu kući pa ih*

čeka velik dio kućanskih obaveza, onda se pitam što nam je taj feminizam dobra donio, opteretio nas je još dodatno.

Vrijeme provedeno na poslu ona gleda kao vrijeme posvećeno sebi, ali svjesna je da nije tako svakoj ženi, koja je dvostruko ili trostruko opterećena. *Kad sam bila mlađa imala sam taj naboj da ćemo mi žene osvojiti svijet. Čak sam mislila jedno vrijeme da se nikad neću udati i da neću imati djecu ne zato jer ne želim imati djecu nego ako se želim u potpunosti posvetiti profesionalno, a volim svoj posao, neću imati dovoljno energije koliko mislim da treba za jedno dijete. Život me promijenio, ja sam sama odlučila postati mama, i prvi i drugi put, i to majčinstvo me najviše omekšalo, i dalo mi je da vidim život iz druge perspektive – domaćice, majke, skrbiteljice. U konačnici, ja možda nisam dobar primjer jer nemam opterećenje, imam u svom partneru veliku potporu i imamo dobro naselje u kojem djeci možemo pružiti sve sadržaje, tako da nisam u situaciji da se mogu žaliti.*

Ženska povijest je nevidljiva, nastavlja ona, jer kroz svoje školovanje nije imala priliku učiti o ženskom doprinosu kulturi i povijesti, a žene su tako bile uglavnom potisnute, i kao istraživane i kao istraživačice. *Učili smo o pjesnikinji Sapfi s otoka Lesbos kroz nekoliko njezinih stihova, kraljici Jeleni, Ivani Brlić Mažuranić... Ostali prostor prepušten je muškarcima u školskim udžbenicima.* Dodaje kako je slično i danas kada su muškarci glavne figure svih institucija u kojima je radila, iako su u njima većinom zaposlene žene. Iako u Europi više žena nego muškaraca ima sveučilišnu diplomu, žene su i dalje nedovoljno zastupljene u bolje plaćenim profesijama kao i da ih je i dalje premalen broj na vodećim pozicijama. Podcjenjivanje rada žena kao i diskriminirajuće društvene norme o njihovim vještinama neki su od čimbenika koji tome doprinose. *Često slušamo i o izvještavanju o političarkama u javnom prostoru kada se njihov rad svodi na to što su obukle. Koliko je tu feminizam postigao?*, pita se Ferhatović Hamzić. U potrazi za znanjem ona obrazovanje smatra važnim uvjetom za postizanje emancipacije pa iako feminizam prihvaća s određenim rezervama, povezuje ga u islamu s dostojanstvom i činjenicom da je *taqwa*, bogobožnost i moralna svijest, jedini kriterij razlikovanja među ljudima. Jednako tako smatra da je bitno da je religijski prostor pristupačan svima pa tako pozdravlja praksu uvedenu prije nekoliko godina u Bosni i Hercegovini kada je na području

Muftiluka zeničkog donesena odluka da će klanjanje džume namaza (molitva petkom) biti organizirano i za žene u svim njegovim džematima (zajednicama). *Bez obzira na propis smatram da je nepristojan argument reći ženama da za nas nema mjesta petkom u džamiji. Različite su predaje o prisutnosti žena i na bajram namazu, jer žene često provedu čitav ramazan u džamiji, da bi ih na kraju – na bajram namazu zamijenili muškarci, a one njih dočekivale kući kolačima, te nastavlja: U arapskom svijetu žene sudjeluju u bajram namazu, u nekim zemljama idu na džuma namaz. Potrebno je nanovo evaluirati koliko nama ovo stanje ide u prilog i koliko je ono dijelom naše tradicije.*

Također, Ferhatović Hamzić ističe i potrebu većeg broja teološko-obrazovanih predavačica u muslimanskoj zajednici, koje su afirmirane i na čija se predavanja može široko nailaziti. Često se predavačice zadržavaju samo na takozvanim “ženskim” tematskim prostorima poput domaćinstva, obiteljskog života i odgoja, što svakako ne bi trebao isključivo biti slučaj niti praksa. *Mnoge pokrivenne žene se i same pasivno postavljaju spram javnog angažmana. Ja svoju maramu gledam simbolički kao neku zastavu kojom mašem i vičem: ‘Ja sam muslimanka!’ Kako je to moje unutarnje izašlo vani spojilo se u jedno, postala sam samouvjerenija, stvari su mi se počele otvarati, sve je bilo lakše, a imala sam posve drugačiju percepciju, kazuje ona.*

Foto: Lejla Ferhatović

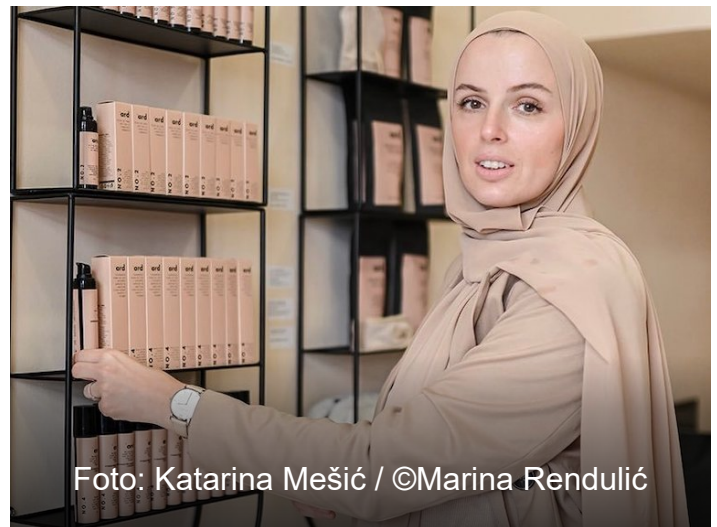

Foto: Katarina Mešić / ©Marina Rendulić

Katarina Mešić, Zagreb

U samom centru grada, u lokalu s pogledom na Teslinu ulicu, smjestio se 'ard natural cosmetics studio za proizvodnju i prodaju prirodne kozmetike. Njegova vlasnica i pokretačica brenda Katarina Mešić, po zanimanju fitoaromaterapeutkinja, posao je pokrenula 2021. godine, nakon osmišljavanja recepture svojih proizvoda, naziva brenda i cjelokupnog vizualnog identiteta.

U Zagrebu nećete baš često vidjeti ženu s maramom, a još manje poslovnu ženu koja radi svakodnevno u samom centru grada u lokalu s izlogom u staklu. Većina žena muslimanki boji se nositi maramu vrlo često zbog predrasuda i islamofobije prisutne u medijima. Uglavnom maramu nose one koje rade na funkcijama u Islamskoj zajednici. Ja nisam jedna od njih, ali ipak dijelim predivno iskustvo jedne sasvim obične pokrivenne žene u Zagrebu.

Iako je Mešić bila izložena verbalnim napadima, i to od strane drugih žena, uz uzvike da se vrati u Saudijsku Arabiju, da maramu nosi iz modnih razloga, zbog supruga ili da je za to plaćena, njezina iskustva su ipak pozitivna, a često stereotipno predstavljanje muslimanki u medijima i javnom diskursu, nisu je pokolebali ni ranije kada je odlučila preći na islam, a potom i nositi hidžab. *Nakon prelaska na islam jedno vrijeme nisam nosila maramu, i mogu govoriti s aspekta i nepokrivenne i pokrivenne žene. Kad sam bila nepokrivena nisam bila etiketirana, kao ni muškarac. Ljudi po marami vide da sam ja muslimanka, pa tek onda da sam Katarina.*

Mešić ističe da hidžab, kao njezino vidljivo vjersko obilježje, a koje ona gleda kao važan dio svog muslimanskog ženskog identiteta, ne smije biti razlogom odbijanja nje kao jednake sudionice u multikulturalnom društvu. Iako Hrvatska nema zavidnu poziciju kada je riječ o ekonomskoj uključenosti i prilikama, u zadnjih desetak godina podaci pokazuju laganu tendenciju rasta udjela žena kao vlasnica/osnivačica trgovačkih društava. Smatra se da su žene najneiskorišteniji liderski i poduzetnički potencijal Europe, a razlike u poduzetničkoj aktivnosti između žena i muškaraca proizlaze iz kulturološkog konteksta i iz uloge žene u obiteljskom životu. Mešić smatra da bi kvalitetnije umrežavanje žena koje mogu ponuditi svoje proizvode u zajednici bilo potrebno kako zbog informiranja iste o lokalnim proizvodima tako i zbog toliko potrebne podrške u prvim poduzetničkim koracima. Njezini kupci pojedinci i pojedinke su iz različitih vjerskih i etničnih

grupa, ali i stranci kojima, kako navodi Mešić, marama ulijeva povjerenje te rado svrate po nove proizvode ili šačicu razgovora. Nužnost doprinosa žena zajednici Mešić vidi i kroz njezine aktivne projekte, a sam džamijski prostor kao važno mjesto u obrađivanju onih tema o kojima muslimani i muslimanke ne mogu čuti nigdje drugdje. Tu posebno ističe okupljanja muškaraca, poput obavezne molitve petkom, gdje se mogu prenijeti važne i potrebne poruke vezane uz egalitarne vrijednosti. *Generacijski odgoj prelama se preko žene, pa je potrebno mnogo čitanja i obrađivanja raznih tema u zajednici, ali i edukacija osobito muških članova obitelji. Također, i vjerska zajednica ima svoju odgovornost jer se vjerski propisi o kojima se često govori trebaju povezati sa individualnim situacijama i potrebama, kako bi se pokazalo da su sva rješenja dostupna u okviru islama.*

Osim u izravnom kontaktu s vjerskim službenicima i službenicama te kroz organizirana predavanja, odgovori na pitanja traže se i u stručnoj islamskoj literaturi. Mešić koja mnogo vremena provodi čitajući navodi da u nedostatku prevedene svjetske literature, a koja obrađuje teme izazova suvremenog društva, dostupna građa rijetko pruža interpretacije pluralizma i raznovrsnosti sadržaja, nije lako doći do nje ili u njoj pak prevladavaju muški autori koji malo prostora posvećuju doprinosu i radu žena u javnoj sferi.

Smatram da je Bog s razlogom stvorio muškarca stepen iznad žene jer je on stvoren da zaštiti ženu, a on će za taj amanet odgovarati. Iz tog razloga se ne poistovjećujem s feminističkim idejama, ali u isto vrijeme sam svjesna da je bitno da muškarac ne zloupotrijebljava svoju ulogu, i ne podređuje ženu, a toga ima često i među visoko obrazovanim ljudima. Kulturološki je problem, a ne islamski ako se od žene zahtijeva nužno i jedino kućni rad. To nije bila praksa poslanika Muhameda pa je iz tog razloga potrebno pozivati muškarce da podjednako sudjeluju u zadacima vezanim uz domaćinstvo i odgoj djece, ali taj poziv mora doći od onih na pozicijama moći, koji su opet uglavnom muškarci.

U konačnici, Mešić na islam gleda kao na sveobuhvatan životni sistem koji sam po sebi podrazumijeva ženska prava zagwarantirana Kur'anom sve dotle dok se njegovi principi i poruke implementiraju u svakodnevni život. *Kulturološke i patrijarhalne norme treba preispitivati kako one ne bi, pod izlikom religije,*

ograničavale stremljenja žena da budu uspješne i u obiteljskom životu i na profesionalnom polju, ističe Mešić.

Lejla Salihi, Sisak

Posljedice potresom pogođenih područja Siska i Petrinje vide se i nakon protekle nepune dvije godine. *No, život se nastavlja dalje*, kazuje Lejla Salihi, mlada poduzetnica iz Siska koja se bavi prodajom ženske i muške odjeće. *Ne prodajem odjeću samo za pokrivene žene*, nasmiješeno nastavlja ona, jer za Salihi, koja se na hidžab odlučila prije nekoliko godina, često pomisle da prodaje samo odjeću koju i sama nosi. Osim vođenja trgovine Miami Star Fashion, čija je vlasnica i direktorica, Salihi je polaznica Islamske akademije, aktivno se bavi fitnessom i voli kuhati pa recepte rado dijeli i na društvenim mrežama. Odrasla u velikoj obitelji, kao najmlađa od petero braće i sestara, to nije spriječilo njezine roditelje da je poduče radnoj etici od malih nogu, a onda uključe i u obiteljski posao.

Iako su se moja braća oženila rano otac nikada nije prisiljavao moju sestru ili mene da se udamo. Ali ono što je važno u našoj obitelji jest raditi i moći zaraditi. Tako smo sestra i ja dosta rano već počele zarađivati svoj novac za koji smatram da je neophodan za ekonomsku neovisnost svake žene.

Od malena je Salihi osjećala da će nositi maramu u budućnosti iako sebi nije postavljala određeni vremenski cilj jer je bila svjesna da se na takvu odluku mora odlučiti sama. Po donošenju odluke izostala je prvotna podrška obitelji, jer su se, kako navodi, roditelji protivili istoj – iz straha da joj se nešto ne dogodi, da se neće moći udati ili da neće imati mogućnosti koje imaju djevojke koje ne nose hidžab. *Iako je možda kod nas Roma češće da otac vodi glavnu riječ, u mojoj obitelji je kako majka kaže, i ona se znatno više protivila mojoj odluci nego otac.* Ipak, Salihi nosi maramu već osam godina i dodaje da joj je to najbolja odluka koju je donijela. Postala je samopouzdanija, otvorenija za putovanja i upoznavanje novih ljudi, a prije nekoliko godina je otputovala s bratom u Meku na hadž (hodočašće).

Čini mi se da ponekad moj način života zbunjuje ljude. Često me moje mušterije pitaju jesam li sada kao časna sestra, navodi Salihi. *Na hadžu su pak bili*

iznenađeni da je tako mlada djevojka došla, pa su me pitali jesam li hodžina kćer, a majka mi s druge strane ponekad predbacuje da nisam hodžina supruga pa da trebam toliko učiti i pokrivati se.

S vremenom joj je i njezina obitelj počela pružati podršku, ali je Salihi duboko svjesna da se sama morala zauzeti za sebe, kako u obitelji, tako i pri drugim važnim životnim odlukama. Po povratku iz inozemstva, u koje odlazi zbog veleprodaje, svoja iskustva dijeli s drugim djevojkama i ženama, da i one mogu biti podjednako uspješne i da ne trebaju nužno supruga za razvijanje svoje poduzetničke ideje. *Ja nisam tip koji smatra da išta treba trpjeti zbog toga što sam muslimanka nego je potrebno tražiti rješenje za te određene problematične situacije. Kur'an i sunnet (tradicija poslanika Muhameda, op. S. P.) izvori su iz kojih možemo crpiti odgovor za svaku potrebu, nužno je samo njihovo pravilno razumijevanje, ali i ulema (poznavatelji vjerskih znanosti i islamskog zakona, op. S. P.) koja promatra životne situacije i izazove široko, smještajući ih u kontekst, dodaje Salihi.*

Iako je njezina odluka nošenja hidžaba isključivo vjerske prirode, on za nju u isto vrijeme djeluje kao čin ženskog osnaživanja. Iz tog razloga povezanost s drugim ženama i djevojkama, različitih vjeroispovijesti, za Salihi je od iznimne važnosti. *Otvoreni dijalog i s muškarcima i ženama, kao ravnopravnim članovima društva, put su ka zdravoj i zadovoljnoj zajednici, navodi ona.*

Foto: Lejla Salihi

Foto: Sadžida Jukan

Sadžida Jukan, Pula

U Puli, nadomak same jezgre grada i pulske Arene, planira se izgradnja Islamskog kulturnog centra. Najavljeni koncept Centra koristit će kao polivalentan prostor ne samo za muslimane i muslimanke nego i za širu zajednicu u svrhu susreta i dijaloga. Pula je prije nepunih dvadeset godina postala domom Sadžidi Jukan, vjeroučiteljici i članici Mešihata Islamske zajednice u Hrvatskoj koja je svoje polje djelovanja posvetila djeci kroz obrazovanje, a onda i ženama u zajednici.

Po preseljenju u Pulu sa suprugom, glavnim imamom Medžlisa Pula, kreće i njezino profesionalno ostvarenje. Iako Jukan svjedoči otvorenosti društva, jer kako navodi svugdje se slobodno kreće kao i svi drugi i nikada nije bila diskriminirana zbog hidžaba koji nosi, susrela se s neugodnom situacijom 2010.

godine kada joj Policijska uprava istarska nije htjela izdati vozačku dozvolu s njezinom fotografijom na kojoj je prikazana s maramom. Iako je tada Pravilnikom o izdavanju vozačke dozvole propisano kako fotografije moraju biti bez pokrivala, osim ako se radi o narodnoj nošnji kao dijelu narodnih običaja, skidanje marame za Jukan nije bila opcija. Za potrebe izdavanja tog dokumenta Jukan se slikala s perikom na glavi, a potom je zajedno s Merjem Bajrami i Hatidžom Kekić, koje su doživjele slično iskustvo, pokrenula postupak preispitivanja Pravilnika. *Ja sam prije podnošenja zahtjeva za vozačku dozvolu već imala osobnu iskaznicu na kojoj sam s maramom, tako da je bila potrebna samo reakcija na tu stavku Pravilnika.*

Iako Jukan ovakav čin koji je doveo do promjene ne gleda kao na svoje zauzimanje za vlastito (žensko) pravo, jer smatra da su joj sva prava već dana u okviru islama, već kao na ljudsku pogrešku koju je trebalo ispraviti, svjesna je da ovakvi koraci utječu na cjelokupnu (muslimanku) zajednicu, osobito na njezin ženski dio koji će se u budućnosti susresti s istim ili sličnim situacijama. *Mi, vjeroučiteljice, svakako imamo veliku odgovornost jer se žene u zajednici ugledaju na nas. U svojoj dugogodišnjoj praksi mogu vidjeti da sam direktno ili indirektno utjecala na tijekom života žena oko sebe.*

Često se tako odgovori na svakodnevne izazove traže upravo među vjeroučiteljicama, kojima je, kako navodi Jukan, ponekad dovoljno da saslušaju svoje sugovornice. One se vrlo često javljaju s upitima i traže savjete oko ostvarivanja svojih prava na vjerska uvjerenja na radnom mjestu, ali i usklađivanja svakodnevnih obaveza i uloga. Druženja i razgovori dovedu i do raznih ideja organiziranja humanitarnih inicijativa u sklopu pulske podružnice humanitarne organizacije Zirat ispred Islamske zajednice u Hrvatskoj, čija je ona predsjednica, a jedna takva realizirana je prošle godine. U suradnji s drugim ženama u Puli sašivene su i podijeljene kape raznih dezena za onkološke pacijentice koje su zbog kemoterapije ostale bez kose. Godine 2015. Mešihat islamske zajednice u Hrvatskoj proglašava je mualimom (vjeroučiteljicom) godine, a Jukan i sama rad s djecom navodi kao veliku inspiraciju i poziv. Iste godine dobiva i priznanje na dodjeli Oskara znanja od Ministarstva znanosti, obrazovanja i sporta za doprinos pripremi učenika za školsko natjecanje. *Kad bih se opet odlučivala vezano uz svoje školovanje, a onda i zaposlenje, opet bih*

odabrala isto. Volim raditi, a osobito me vesele povratne informacije ljudi, kako na humanitarnim akcijama kada vidimo da smo nekome pomogle, tako i kada vidim sretnu djecu. Dočekala sam i to da generacije kojima sam bila vjeroučiteljica sada imaju svoju djecu, aktivni su u zajednici i obavljaju vjerske aktivnosti, i to mi sve daje vjetar u leđa.

Čestu predrasudu da su žene s hidžabom ograničene u mnogim aktivnostima, uključujući i one društvene i slobodne, Jukan opovrgava nedavno položenim vozačkim ispitom za motor. *Mali motor mogla sam voziti i s B kategorijom, ali sada mogu i velike motore, što mi je dugo bila želja. Dok sam išla na sate vožnje nisam vidjela puno žena da polažu za ovu kategoriju, a moguće je i da sam prva žena s hidžabom u Hrvatskoj koja ima dozvolu za vožnju motora, ponosno kazuje. Ja kao muslimanka ni u čemu nisam osporavana, a niti me moj hidžab u čemu smeta, kao što mnogi misle. Sve se može,* dodaje zaključno Jukan.

Objavu ovog teksta podržala je Agencija za elektroničke medije u okviru programa poticanja novinarske izvrsnosti